

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

Soyak, Alkan and Bahçekapılı, Cengiz
İktisat, İşletme ve Finans Dergisi

1998

Online at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/3118/>
MPRA Paper No. 3118, posted 07. November 2007 / 02:59

İKTİSADİ KRİZLER- IMF POLİTİKALARI İLİŞKİSİ VE FINANCE AND DEVELOPMENT DERGİSİNDEKİ YANSIMALARI

Alkan SOYAK* - Cengiz BAHÇEKAPILI**

ABSTRACT

**Economic Crises and IMF's Economic Policies :
The Reflections on a Quarterly Publication of IMF and World Bank "Finance and Development"**

Since the beginning of the economic crises in the capitalist system, the causes of the crises have been particularly important issue for many economists. Many economists have analysed the dynamics of the crises from the different theoretical perspectives such as Marxist, Neo-classical and Keynesian. This study aims to draw attention to another aspect of the crises related with IMF-World Bank's economy policies and their publication activities. The main purpose of this paper is determine the reflections of their insistent economy policies on "Finance and Development" in the crisis periods.

GİRİŞ

Dünya ekonomisinde yaşanan krizlerin salınımları 1970'lerden bu yana giderek sıklaşma eğilimine girmiştir. Yaşanan krizlerin dinamiklerini kavramaya yönelik yapılan çalışmalar da iktisadın önemli bir alt disiplini biçimlendirmiş gözükmektedir. Krizi analiz etmeye yönelik birçok yaklaşım ve bakış açısı geliştirilmekte, Marksist kuramdan keynezyen ve neoklasik kurama, yaşanan bu krizlerin dinamiklerini açıklamaya yönelik kendi içlerinde tutarlı bir çok kuramsal tartışma ileri sürülmektedir. Kuramsal çabaların yanı sıra Kriz İktisadı, birçok iktisat okulunda ayrı bir ders ya da bazı temel iktisat derslerinin önemli bir parçası olarak ele alınmaktadır.

Bu çalışmada dünya ekonomisinde yaşanan krizlere yönelik kuramsal tartışmalara ve krizin dinamiklerini anlama çabalarına girilmekten çok bir

* Yrd. Doç Dr., MÜ, İİBF, İktisat Bölümü, ** Arş.Grv, MÜ, İİBF, İktisat Bölümü

başka boyut üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu boyut, uluslararası finans kuruluşlarından IMF'in krizi meşrulaştırma ve krizi yaygınlaştırma adına yapmış olduğu faaliyetlerden biri olarak kabul ettiğimiz, Fon'un ve Dünya Bankası'nın¹ yayın organı niteliğinde olan **Finance and Development** dergisinin konularına göre analiz edilmesini kapsamaktadır. Genel olarak finans ve gelişme konusundaki makalelerin dönemsel yoğunluk değişimini belirleyebilmek amacıyla derginin 1970-1997 dönemi içerisindeki tüm sayıları taranarak, kapitalizmin krizlerinin dergide nasıl bir yansıma bulduğu belirlenmeye çalışılacaktır. Bu yapılırken özellikle gelişme iktisadının zaman içinde önemini yitirmesi ve yaşanan krizin nitelikleri ile dergide yayınlanan makalelerin finans ve gelişme konuları açısından ağırlığındaki dönüşüm arasında bir ilişki kurulmaya çalışılıp, IMF'in krizlerdeki rolü ve tutumu da gözler önüne serilecektir. Çalışma sonucunda finans ve gelişme alanlarında iş bölümü içerisinde gözüken IMF ve Dünya Bankası'nın, ortak çıkartmış oldukları bu derginin konu ağırlığındaki dönüşüme göre, aralarındaki güç dengelerinin ne yönde değiştiğini de görebilmek mümkün olacaktır.

1. IMF- DÜNYA BANKASI VE İKTİSADİ GELİŞME ANLAYIŞLARI

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya ekonomisi, ABD ekonomisi önderliğinde yaklaşık 20-25 yıl süren bir genişleme dönemine girmiştir. Bu genişlemenin kaynakları talep ve üretim artışına neden olan etkenlerdir. Kısaca özetlemek gerekirse üretim cephesinde, teknolojik gelişme ve işgücü verimliliğindeki artış, işgücü arzı fazlalığından kaynaklanan ücretlerin düşük olmasına yönelik baskılar ve bunun yanı sıra ilksel ürün fiyatlarının düşük olması; talep cephesinde ise devlet harcamalarında (yatırım ve askeri harcamalar) meydana gelen artış bu uzun süreli büyümenin kaynaklarını oluşturmuştur.² Sanayileşmiş ülkeler İkinci Dünya Savaşı sona ermeden önce 1944 yılında dünya ticaretinin serbestleştirecek, ülkeler arasında çok yanlı denkleşmeyi sağlayacak, savaşta yıkılan ekonomilerin onarımını hızlandıracak bir süreç oluşturmak amacıyla New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında düzenlenen bir konferansta bir araya gelişmişlerdir. IMF ve onun ikiz kuruluşu niteliğinde olan Dünya Bankası bu konferansta tasarlanmıştır. ABD savaş sonrası döneminin en güçlü ve en zengin ülkesi olması nedeniyle, bu kuruluşların tasarımında etkin bir rol oynamıştır. Özellikle Fon'un kuruluş amacı Avrupa ülkelerinin kısa dönemli borç ihtiyaçlarını karşılamak ve dolayısıyla parasal istikrarı sağlamakla sınırlandırılmışken, Dünya Bankası'na, yıkılan Batı Avrupa'nın imarına yönelik faaliyetlerde bulunma görevi verilmiştir. Bretton Woods konferansında üçüncü dünyanın iktisadi gelişme problemleriyle ilgilenilmemiştir. Bunda rol oynayan unsurlardan en önemlisi, kuruluş döneminde Latin Amerika ülkelerinin dışında, üçüncü dünya ülkelerinin çoğunun sömürge konumunda olmalarıdır.³

¹ IMF ile Dünya Bankası arasındaki ilişkiye yönelik haklı bazı karıştırmalar yapılmaktadır. Her iki kuruluşta 1944'de Bretton Woods'ta kurulmuştur. Kuruluşların genel merkezleri de Washington'da yan yanadır. Yıllık toplantıları daima ortak olarak gerçekleşmekte ve çalışmamıza konu olan ve kuruluşların felsefelerini ve projelerini yaygınlaştırmayı amaçlayan **Finance and Development** isimli dergi de 1964 yılından itibaren ortak olarak çıkarılmaktadır.

² Bernard Rosier, **İktisadi Kriz Kuramları**, İletişim Yayınları, 1991, s.58-62.

³ Cheryl Payer, **The Debt Trap: IMF and The Third World**, Middlesex: Penguin Books, 1974, s.22.

1950'ler Fon'un temel amacı olan *parasal istikrarı* sağlamanın yanı sıra özellikle ekonomik liberalizm felsefesiyle uyumlu bir gelişme ideolojisinin de üretildiği dönemlerdir. Bu dönemlerde, Fon'un en güçlü üyesi olan ABD'nin serbest ticaret ideolojisini yansıtan Laissez Faire anlayışı doğrultusunda, sermaye ve mal hareketi üzerine konan engellemelerin kaldırılmasıyla ülkelerin bundan yarar sağlayacağı görüşü egemen kılınmaya çalışılmıştır. Fon'un gelişme konusundaki temel felsefesi, piyasa güçlerinin işlevini yerine getirebilmesi için mümkün olan en fazla serbestinin sağlanması ve bunu engellemeye yönelik fiyat teşvikleri, yurtiçi sanayinin korunması gibi fiyat sistemini ve serbest piyasa ilişkilerini çarpıtan devlet müdahalelerinin ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Bununla birlikte *çarpıklık* kavramının, kullanılmak için seçilen modelden ayrı olarak içinin doldurulamayacağı ve zengin ülkelerin uygulamalarından kaynaklanan ticaret korumacılığı gibi piyasa çarpıklıklarına Fon'un hiç bir tepkide bulunmamasının yarattığı eşitsiz güç ilişkilerinin bu kavram içinde nasıl değerlendirileceği önemli tartışma konularıdır. Özellikle 1960'larda Fon'un Ortodoks iktisadi görüşleri Latin Amerika Okulu⁴ olarak bilinen yapısalci iktisatçılar tarafından eleştiriye maruz kaldıktan sonra, eğer iktisadi gelişmeye bir alternatif olarak sunuluyorsa, parasal istikrarın bir politika olarak küçük bir çekiciliğe sahip olduğu kabul edilmek zorunda kalmıştır. Buna karşın yine de özellikle IMF Staff Papers dergisinin o dönem çıkan çeşitli sayılarında belirtildiği gibi, Fon'un *fakir ülkelerin gelişmesinin gerçek şampiyonu olduğu ve yalnızca kaynak temin ettiği için değil, borçlanma koşullarını da belirlediği için bu ülkelerin Fon'a müteşekkir olmaları gerektiği* ifade edilmektedir.⁵ Bu cümleden, Fon'un 1960'larda, kendi ideolojik gelişme kavramı doğrultusunda, finansmanını sağlayıp geri ödeme koşullarını da belirleyerek üçüncü dünya ülkelerinin iktisadi gelişme süreçlerini biçimlendirmeye başladığı sonucunu çıkarmak yanlış olmayacaktır.

Diğer yandan başlangıçta savaşta yıkıma uğramış Batı Avrupa'nın imarına yönelik faaliyet göstermeyi amaçlayan Fon'un ikiz kuruluşu Dünya Bankası ise, Marshall Planı'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, 1950'lerin sonunda faaliyetlerini Azgelişmiş ülkelere (AGÜ) kaydırmış ve özellikle verdiği kredilerle, bu ülkelerdeki özel sektörün geliştirilmesini ve dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının kanalize edilmesini hedeflemiştir. Bununla birlikte, Dünya Bankası'nın kredi açtığı projelerin⁶, AGÜ'lerin gelişme çabalarına ne derece katkıda bulunduğu ile ilgili bazı şüpheler bulunmaktadır. Genellikle ülke ekonomisine uymayan öneriler getiren ve ülkeyi çok iyi tanımayan Dünya Bankası uzmanlarının yanlış yönlendirmelerinin neden olduğu olumsuz sonuç veren projelerin azımsayamayacak sayıda olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca Dünya Bankası'nın borçlu ülkeye kredi sağlamasından sonra, projenin tamamlanması için gerekli olan makine, donanım ve yardımcı hizmetlerin istenilen kaynaktan temini konusunda serbest bırakılması gerektiği ilkesine

⁴ Latin Amerika kökenli yapısalci tezlerin içeriğine yönelik kuramsal bir tartışma için bkz; Fikret Başkaya, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara: İmge Yayınları, 1994, ss.72-79.

⁵ Payer, a.g.e., s. 25-26.

⁶ Dünya Bankası faaliyete geçtiği dönemden 1994 yılına kadar 140 ülkede yaklaşık 5000 projeye destek vermiş ve 300 milyar dolardan daha fazla kaynak sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz; Sven Sandrom, "Poverty Reduction: Learning the Lessons of Experience, **Finance and Development**, Vol.31, No.3, September, 1994, s.30.

rağmen, uygulamada, proje hizmetleri de Dünya Bankası uzmanları tarafından veya onların önerdiği firmalarca verilmektedir. Tüm bunların ötesinde, 1970'li yıllardan sonra Dünya Bankası'nda görevli uzmanların AGÜ'lerin iktisadi gelişme süreçlerini biçimlendirmeye yönelik bazı reçeteler yazdıkları, genellikle neoliberal içerikli bu reçetelere uymayan ülkelere kredi verilmesinde olumsuz yaklaşımda buldukları iddia edilmektedir.⁷

Dünya Bankası'nın iktisadi gelişme anlayışında da zaman içinde bir evrim yaşanmıştır. 1950-60'lı yıllarda Banka kendi güdümünde hızlı sanayileşme ve alt yapı yatırımlarını teşvik edici projelere ağırlık verirken, 1970'lerde ilginin fakirliğin azaltılmasına doğru değiştiği görülmektedir. Bu yıllarda özellikle AGÜ'lerin kentsel ve kırsal alanlarının entegre biçimde gelişimine yönelik projelere ağırlık verilmesiyle fakirliğin azaltılması hedeflenmiştir. 1980'lerin başında üçüncü dünyanın borç güçlükleri ve makroekonomik istikrarsızlıklarla çalkalanmaya başlamasıyla Banka'nın politika çerçevesini büyümenin restore edilmesine yönlendirmesi söz konusudur. 1990'lara gelindiğinde ise yine fakirlikle savaş temelinde özellikle çevre sorunlarına eğilen ve kadının bu savaştaki rolünü vurgulayan çalışmalara ağırlık verildiği görülmektedir.⁸

Sonuç olarak IMF ve Dünya Bankası'nın gelişmiş ülke merkezli iktisadi gelişme yaklaşımları, üçüncü dünya ülkelerine birer kurtuluş gibi sunulmakta, Dünya Bankası'nın önceleri sanayileşme daha sonraları fakirlikle mücadele bağlamında önerdiği program ve projelerini, IMF'in finansal güdülemeleriyle hayata geçirebilmek mümkün olabilmektedir. Bu aşamada her iki kuruluşun kapitalizmin çevrimleri doğrultusunda üçüncü dünyaya sundukları bu gelişme modelini nasıl biçimlendirdiklerini yani önerdikleri iktisat politikalarını gözden geçirmek gerekecektir.

2. DÜNYA EKONOMİSİNDE ÇEVİRİMLER, IMF ve DÜNYA BANKASI'NIN UYGULADIĞI İKTİSAT POLİTİKALARI

IMF ve Dünya Bankası'nın temel amacı, Bretton Woods Sistemi ile oluşturulmaya çalışılan daha serbest, dış denkleme sorunlarının olmadığı, dış ödeme güçlüklerinin yaşanmadığı ve istikrarlı bir uluslararası döviz kuru sisteminin olduğu uluslararası ortamın oluşmasını sağlamak olmuştur.

Bretton Woods Sisteminde ayarlanabilir sabit kur sistemi geçerliydi. Buna göre ülkeler paralarını anahtar para konumundaki ABD Dolarına bağlayacaklardı. IMF bu sistemin uygulanmasında ve çıkabilecek sorunların çözümlenmesinde kilit konumdaki bir kuruluştur. Buna göre eğer üye ülkelerden birinin ödemeler bilançosu açık verirse, bu ülke önce döviz rezervini kullanacak, daha sonra para ve maliye politikası ile yurtiçindeki toplam harcamalarını kısıacak ve gerekirse IMF'den kısa süreli kredi kullanacaktır. Bütün bunlara rağmen dış denkleme sorunu giderilemezse son çare olarak devalüasyona başvurulacaktır. Burada dikkat edilirse ödemeler bilançosu denkleğinin sağlanması temel hedeftir ve

⁷ Cem Alpar, Tuba Ongun, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar: AGÜ'ler Yönünden Değerlendirme**, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayın No: 1985/3, 1985, s.104-114.

⁸ Sandrom, a.g.m., ss.30-31.

bunu sağlarken en önemli araç olarak ihracatın arttırılmasından ziyade ithalatın (toplam harcamaların kısılması kanalıyla) kısılmasına ağırlık verilmiştir. II. Dünya Savaşının sonundan 1970'lerin ortalarına kadar olan dönemde gelişmekte olan ülkelerin izledikleri politikalar bu doğrultuda olmuştur ve "ithal ikameci" büyüme stratejisi ön plana çıkmıştır.

1970'lerin başlarına gelindiğinde, dış denkleme sorunlarının artması, dolar bolluğundan kaynaklanan likidite sorunu, ABD ekonomisinin gücünün azalması ile ortaya çıkan ABD dolarına olan güvenin sarsılması, ABD'nin emisyon kazançları ve AGÜ'lerin kalkınma sorunlarının bu sistemde içinde çözülmesinde yaşanan sorunlar Bretton Woods sisteminin Mart 1973'de yıkılmasına neden olmuştur. Fakat, bu sistemin işletilmesini sağlayan IMF ve Dünya Bankası bundan sonraki yıllarda, dünya ekonomisindeki gücünü yitirmemiştir.

Sisteme gözcülük eden ve sorunların çözümüne ilişkin mekanizmalar üreten bu ikiz kuruluşların faaliyetlerini ve etkinliklerini arttırarak devam ettirebilmesinin nedenini, 1974 yılında dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik krizin ardından ortaya çıkan gelişmelerde aramak gerekir. 1974 krizi gelişmiş ülkelerde iki önemli sorunu beraberinde getirmiştir: Dünya ekonomisinin genişleme süreci artık durmuş ve sonuçta işsizlik ve enflasyon bir arada görülmeye başlamıştır. AGÜ'ler de bu krizden fazlasıyla paylarını almışlardır. Gelişmiş ülkelerdeki toplam talep daralması, AGÜ'lerin hammaddelerine olan talebi azaltmış ve buna ek olarak Batı ekonomilerinde yaşanan enflasyon, az gelişmiş ülkelerin ithalatını çok pahalı hale getirmiştir. Bu iki unsur bir araya gelince yani ihracat azalıp ithalat artınca, AGÜ'ler ödemeler bilançosu sorunları ile karşı karşıya gelmişler ve bu ülkelerin dünya finans piyasalarından olan fon talepleri artma eğilimine girmiştir.

Diğer yandan, 1974 yılında petrol ihracatçısı ülkeler birliği OPEC petrol fiyatlarını varil başına 3 kat arttırmış -bazı iktisatçılara göre 1974 yılı krizinin temel nedeni bu fiyat artışıdır ve bu kriz bir petrol krizidir- ve bu yüzden OPEC üyesi ülkelerin elinde oluşan "petro-para" olarak adlandırılan önemli fonlar değerlendirmek üzere başta Avrupa olmak üzere birçok gelişmiş finans piyasasına arz edilmiştir. Birçok uluslararası kuruluşun elinde biriken bu fonlara en önemli talep ise yukarıda açıklanan nedenlerden dolayı AGÜ'lerden kaynaklanmıştır. Başlangıçta bu fon alış verişleri sorun yaratmamış, ancak AGÜ'lerin içinde buldukları ekonomik koşulların olumsuzluğu nedeniyle vade bitimlerinde bu fonlar geri dönmeye başlamıştır. Bu durum dünya ekonomisinde ülkeler ve finans kurumları arasındaki borç alış verişlerinin düzenlenmesi ihtiyacının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşte burada IMF ve Dünya Bankası artık yeni görevlerine başlamaktadır. Bundan böyle uluslararası finans piyasalarından borçlanmak isteyen bir ülke IMF'nin denetiminden geçecek ve onun onayını alan ülkeye de uluslararası bankalar ve ülkeler gönül rahatlığıyla borç verecektir. Bu güveni sağlamak için IMF, denetimine aldığı ülkelerin ekonomilerini kontrol altında tutarak bu ülkelerin borçlarını zamanında ve eksiksiz ödemelerini sağlamaya yönelik politikalar üretmeye başlamıştır.

Bir ülkeye IMF tarafından “yeşil ışık” yakılabilmesi için, ilgili ülkenin IMF tarafından oluşturulan standart IMF paketini hazırlayacağı “niyet mektubu” kanalıyla Fon’a vermesi ve burada taahhüt ettiği politikaları IMF denetiminde uygulaması gerekmektedir. Standart bir IMF paketinde ise genel çizgileriyle şunlar yer almaktadır:⁹

- Dış açık veren ülke devalüasyon yapmalıdır.
- Anti enflasyonist politikalar bağlamında devlet harcamaları kısılmalı, yüksek faiz oranları uygulanmalı, reel ücretler düşürülmeli ve fiyat kontrolleri kaldırılmalıdır.
- İhracata dayalı büyüme stratejisi izlenmeli ve yabancı sermaye teşvik edilmelidir.

Bu son madde bilindiği gibi 1980 sonrasında AGÜ’lerin izlediği önemli bir sanayileşme stratejisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni dönemle birlikte, 1980 öncesinin ithal ikameci politikalarının terk edilmesi gerekmiştir. Dışa açık sanayileşme politikasının ve beraberinde izlenecek diğer liberal ekonomi politikalarının dayanakları şöyle açıklanmaktadır: *AGÜ’lerin dış denge sorunu ancak ihracat artışı ile mümkündür, ayrıca ihracat sayesinde ülkedeki işgücünün teknik düzeyi artar, istihdam artar, bu ülkelerin kendilerine olan güvenleri yükselir ve ekonomik bağımsızlık sağlanmış olur. Tüm bunların gerçekleşebilmesi için teknoloji, yatırım ve ticari akımlara ülkelerin açık kapı politikaları uygulaması, özel sektörün geliştirilmesi ve bu yapılırken de fiyat kontrollerinin, tarifelerin ve tarife dışı engellerin ortadan kaldırılması ve özellikle de elektrik gibi altyapı yatırımlarında monopollerin sınırlandırılması gerekmektedir. Tüm bu faaliyetler, devletin ekonomide rolünün özelleştirme uygulamalarıyla küçültüldüğü bir sistemde, etkin finansal kurumlarıyla bir bütün olarak”¹⁰ AGÜ’lere sunulmaktadır.*

IMF’nin izlemiş olduğu politikalar üyelerinin oluşturduğu politikalar olmasına karşın, kota sistemi bu kuruluşun tüm politikalarının gelişmiş ülkelerin kontrolünde olmasına neden olmaktadır.¹¹ Dolayısıyla IMF’nin izlediği politikaları gelişmiş ülkelerin dünya ekonomisi üzerinde uygulamak istedikleri senaryoların uzantısı olarak görmek ve yorumlamak yanlış olmayacaktır. Gelişmiş ülkelerin AGÜ’lere yukarıda çok özet olarak sıralanan iktisat politikalarını uygulatmaya çalışmasındaki temel amacın, bu ülkelerin 1974’de başlayan ve salınımları giderek sıklaşan iktisadi krizlerin olumsuz etkilerini AGÜ’lere yayarak azaltmaya çalışması olduğu söylenebilir.

⁹ Payer, a.g.e, s.33.

¹⁰ Jannik Lindbaek ve J.F.Rischar, “Agility in New World Economy, **Finance and Development**, Vol.31, No.3, 1994, ss.34-35.

¹¹ IMF üyesi ülkelerin kuruluşdaki oy gücü, bu ülkelerin kuruluşta alınan kararlar ve uygulamalardaki etkenliğinin en temel kriteridir. Kota miktarından bağımsız olarak her ülkenin 250 oyluk sabit bir oy sayısı olmasına rağmen, asıl oy gücünü etkileyen **değişken oy sayısı**, ülkelerin kuruluştaki kotalarına göre belirlenir. Buna göre toplam kota içindeki paylar açısından; ABD %18.3, Japonya %5.7, Almanya %5.7, Fransa %5.1 gibi oranlara sahip olup, gelişmiş 11 ülkenin toplam kota içindeki payları %60’ları bulmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin payları ise çok düşük oranlarda kalmaktadır. Örneğin Türkiye’nin payı %0.4’tür. Ayrıntılı bilgi için bkz, Mahfi Eğilmez, **IMF, Dünya Bankası ve Türkiye**, Finans Dünyası Yayınları, No.2, 1996, ss.28-32.

Dünya ekonomisinin yaşadığı krizlerin temel sebebinin kar oranlarındaki düşüşe indirgemek mümkündür. Buna göre, eğer kapitalist sistemde kar oranları düşükse yatırımların artması, istikrarlı bir büyüme sağlamak, istihdamı arttırmak, fiyat istikrarını korumak çok zor hale gelmektedir. O halde kar oranını arttırmak en temel amaçtır. İşte burada IMF politikalarıyla gelişmiş ülkeler, AGÜ'leri uluslararası işbölümünün bir parçası haline getirerek azalan kar oranlarını arttırmayı amaçlamaktadırlar. Bu yapılırken de, AGÜ'lerin IMF politikalarını kabul etme karşılığında finansman problemleri halledilecektir. Eğer AGÜ'ler tekstil, giyim eşyası, elektrik ve elektronik malzeme, çelik, otomobil, petro kimya gibi teknolojisi standartlaşmış ürünlerde uzmanlaşırlarsa, ucuz hammadde ve işgücü maliyetleri dolayısıyla bu ürünleri çok ucuza üretebilirler. Gelişmiş ülkeler de bu ürünleri ithal ederek maliyetlerini düşürebilir ve kar oranlarını arttırabilirler.¹²

1980'lerin sonlarına kadar devam eden bu süreç yaşanan teknolojik, siyasal ve ekonomik gelişmeler dolayısıyla 1990'lardan itibaren değişime uğramaya başlamıştır. Teknolojik gelişmeler (biyoteknoloji, mikroelektronik, ve enformatik alanındaki yenilikler)¹³, gelişmiş ülkelerde daha liberal ekonomik politikaların izlenmesi, uluslararası şirketlerin faaliyetlerinin boyutundaki değişimler, GATT anlaşmasındaki yenilikler, dünya finans sektörünün büyümesi gibi nedenlerle mal, sermaye ve para akımlarının önündeki engeller ortadan kalkmaya başlamış, dünya (emek hariç) daha küresel bir hal almıştır. Bu gelişmelere paralel olarak 1989 yılında SSCB'nin dağılmasıyla soğuk savaşın sona ererek dünyanın Doğu-Batı ekseninden Kuzey-Güney eksenine dönmesi IMF'nin izlediği politikaların da değişmesine neden olmuştur.¹⁴

Kapitalist küreselleşme süreciyle birlikte, yaşanan tüm bu gelişmeler, uluslararası ticaretin azalmasına, pazarın küçülmesine, satın alma gücünün düşmesi ve kapitalist birikimin görece daralmasına, kapitalist kar oranlarının görece düşüşüne, üretim kapasitelerinin daralmasına, resesyonlara, fakirliğin yaygınlaşmasına, dünya düzleminde kuzey-güney, toplumsal ölçekte emek-sermaye kamplaşmalarının derinleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla kar hadlerindeki düşüşler, kapitalistleri üretken yatırımlar yerine spekülasyon alanlarına veya finans oyunlarına yöneltmeye başlamıştır. Bu durumda finans sisteminin şişkinleşmesi, sistemin üretken olmayan özelliklerinin güçlenmesine yol açmıştır. Kapitalizmin finans sektörü de meta üreten firmalar gibi kar amacı gütmektedir. Bu kurumların gelişimi, fiziki sermaye birikimi ile paralel olduğunda, kapitalist sistemin işlerliği açısından bir problem yoktur. Finansal

¹² Robert Gilpin, **The Political Economy of International Relations**, New Jersey: Princeton University Press, 1987.

¹³ 1980 ve 90'larda verimliliğe potansiyel etkileri açısından en fazla yayılan ve dışsallıkları olan jenerik teknolojiler enformasyon ve telekomünikasyon teknolojileridir. Bu hızlı değişimin temelinde büyük ölçekli elektronik devrelerde ortaya çıkan sürekli gelişmeler ve bunun olanak sağladığı maliyet düşüşleri yatmaktadır. Freeman, Dosi gibi bazı iktisatçılar, içinde bulunulan tekno-ekonomik paradigmanın büyük ölçüde enformasyon-telekomünikasyon teknolojilerine dayalı olduğunu söylemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Alkan Soyak, **Teknolojik Gelişme ve Özelleştirme: Telekomünikasyon Sektörü Üzerine Bir Deneme**, İstanbul: Kavram Yayınları, 1996, ss.71-73.

¹⁴ Cengiz Bahçekapılı, "Küreselleşme Bölgeselleşmeyi Geride Bıraktı", **İktisat Dergisi**, Yıl.30, Sayı..350, Temmuz, 1994, ss.66-71.

karlılık, üretken fiziki sermayenin karlılığının önüne geçtiğinde sistem için problemler başlayacaktır.¹⁵

Dolayısıyla finansal sistemde ortaya çıkan dengesizlikler IMF’i bu konuda önlemler almaya yönlendirmiştir. IMF artık dünyada uluslararası mal, sermaye ve para akımlarının önündeki engellerin kaldırılmasına ve daha küresel hale gelen dünyada yer alan ekonomilerin finans piyasalarında dengesizliğe neden olabilecek sorunlarını çözmeye yönelik politikalar izlemeye başlamıştır. Artık amaç, kapitalist ekonomiye entegre olmaya çalışan eski Doğu Bloğu ülkelerinin, dünya ekonomisine uyum sürecini hızlandırmak, global dünyanın bir bölgesinde yaşanan veya yaşanacak finansal çalkantıların önüne geçmek ve Kuzey’e sorun yaratabilecek, Güney ülkelerini terbiye etmektir. Güney ülkelerinin ekonomileri artık eski önemlerini yitirmişlerdir. Çünkü artık teknolojik gelişmeler güneyin hammadde ve işgücü stoklarının gerekliliğini azaltmıştır. Ayrıca soğuk savaşın sona ermesi dolayısıyla da Güney’in dünyada nüfuz olanı olarak kullanılma gerekliliği de ortadan kalkmıştır.

Bu bağlamda kapitalizmin krizinin içinde bulunulan evresiyle, gelişme iktisadının çöküşü arasında da ilişki kurmak mümkündür. Kapitalizmin krizinin üçüncü dünyaya yansıtılmasının mekanizmaları önceden yatırım, birikim gibi sanayileşme ve iktisadi gelişme çabalarını gerektiriyorken, şimdi finansal problemleri aşmayı gerektirmektedir. **“Artık kapitalizmin krizleri yaygınlaştırması için Gelişme İktisadına değil Finans İktisadına ihtiyacı vardır”**. Dolayısıyla IMF ve Dünya Bankası’nın Yeni Dünya Düzeni içindeki rolü de bunu sağlamaya yönelik olacaktır. Yukarıda anlatılmaya çalışılan bu rol dönüşümünü daha belirgin hale getirmek için, bu kurumların iktisat politikalarını yaygınlaştırıldığı en önemli yayın organlarından bir olan Finance and Development dergisindeki yazıların gelişme-finans ayrımına göre yoğunluk dönüşümünü incelemek bir sonraki bölümün amacını oluşturmaktadır.

3. FINANCE AND DEVELOPMENT DERGİSİ’NİN İÇERİK ANALİZİ

Derginin isminden de hareket ederek, dergide yayınlanan makalelerin iki temel başlık altında toplanmasına karar verilmiştir; finans ve gelişme. Bu ayırım, aynı zamanda ikiz kuruluş niteliğinde olan IMF ve Dünya Bankası’nın hedef fonksiyonları ve uyguladıkları iş bölümü açısından da fonksiyonel bir ayırım niteliği taşımaktadır.

1970-97 yılları arasında yayınlanmış olan 107 Finance and Development dergisi taranmış ve 1500’ü aşkın makale konu sınıflandırılmasına tabi tutularak, bu iki ana grubun içine sokulmuştur¹⁶. Buna göre; para, finans, bankacılık, borçlanma, özelleştirme gibi genellikle parasal nitelikli konular ile IMF’in üye ülkelere

¹⁵ Ekonomik kurallara göre hareket etmeyen yüzer gezer para miktarını niteleyen Petro-para miktarı, 1990’larda ekonomik kurallara göre dolaşan paranın 10 katına çıkmış, 2 trilyon doları bulmuştur. Yalnızca ABD ile Japonya arasında günlük spekülatif eğilimlere göre bir yandan diğer yana akan 200 milyon dolar değerinde petro-para vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz; Temel Demirel, **Gericilik Döneminde Dünya ve Türkiye**, İstanbul: Sorun Yayınları, 1993, ss.47-49.

¹⁶ Buna benzer bir çalışma için bkz. Prof. Dr. Oktar Türel, “ODTÜ İktisat Kongresi’ndeki Konuşması”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl. 12, Sayı 140, Kasım, 1997, ss.24-30.

önermiş olduğu istikrar ve reform politikalarına yönelik makaleler “**Finans**” başlığı altında toplanmıştır. Buna karşılık; iktisadi gelişme, büyüme, sanayileşme, teknolojik gelişme, çevre ekonomisi, kentleşme, gelir dağılımı, fakirlikle mücadele ve kadın sorunları ile sağlık, eğitim, sosyal güvence gibi alt yapı kurumlarına yönelik makaleler ise “**Gelişme**” başlığı altında ele alınmıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz., Tablo.1)

Özellikle 1980 ve 90’larda dünya ekonomisinde yaşanan bazı önemli olgular karşısında bu kuruluşların takınmış oldukları tavırlara yönelik bazı varsayımlardan hareketle, bir grup makalenin de değerlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Örneğin 1980’lerin sonundan itibaren planlı ekonomilerin piyasa ekonomisine geçiş süreciyle birlikte, sistem değişimine yönelik düzenleme programlarını sunmak ve bu sürecin getireceği bunalımları aşmaya yönelik politikalar üretmek adına IMF’in yapmış olduğu danışmanlık görevinin yansımaları dergideki makaleler de önemli bir biçimde yer almıştır. IMF’in bu ülkeleri yeni birer piyasa olarak gördüğü varsayımından hareketle özellikle piyasa mekanizmasının daha iyi işlemesine yönelik düzenleme ve reform süreciyle ilişkili makaleler “**Finans**” ayırımı içine sokulmuştur.

**Tablo.1 Finance and Development Dergisi'nde Yer Alan Makalelerin
Konu Başlıklarına Göre Sınıflandırılması**

| FİNANS | GELİŞME |
|--|--|
| <ul style="list-style-type: none">• Para ve parasal disiplin, Uluslararası Para Sistemi, uluslararası parasal ilişkiler, petrol gelirleri ve para sistemi ilişkileri, Avrupa Para Sistemi, SDR;• Finans ve finansal liberilizasyon; uluslararası finans piyasaları, finansal reformlar;• Döviz kurları sistemleri, döviz kuru reformları;• Uluslararası ekonomide enflasyon ve stagflasyon;• Bankacılık, merkez bankacılığı, iç- dış borçlanma ve borç yönetimi;• IMF istikrar politikaları, özelleştirme;• Planlı ekonomilerde reform ve düzenleme süreci;• Afrika, Asya ve Latin Amerika'da reform ve düzenleme süreci. | <ul style="list-style-type: none">• İktisadi gelişme, iktisadi büyüme, sanayileşme, gelişme planlaması, teknoloji transferi, teknolojik gelişme ve verimlilik, sürdürülebilir gelişme, bölgesel gelişme, tarımsal ve kırsal gelişme;• Çevre ekonomisi, enerji ve ham madde problemleri, kentleşme, dışsallıklar;• Gelir dağılımı, fakirlikle mücadele, kadın sorunları;• Eğitim ve sosyal gelişme, sosyal güvence, aile planlaması ve sağlık;• Yapısal uyum politikaları;• Beyin göçü ve nitelik sorunları. |

Kaynak: **Finance and Development** 1970-1997 tüm sayıları.

Yine bu yıllarda üçüncü dünyada artan fakirlik doğrultusunda, özellikle Dünya Bankası'nın fakirlikle mücadele programı çerçevesinde bazı Afrika ve Latin Amerika ülkelerini kapsayan projeleri bağlamında dergiye yansıyan makaleler "Gelişme" başlığı altında ele alınmıştır.

Tablo 2 incelendiğinde finans ve gelişme makalelerinin oransal dağılım trendi ile IMF'in kriz dönemlerinde uyguladığı iktisat politikalarını ve üstlendiği krizi yaygınlaştırma-düzenleme rolünün örtüştüğü tespit edilebilmektedir. 1970-80 döneminde Finance and Development dergisinde yayınlanan makalelerin finans ve gelişme açısından oransal pay değişimine göre, gelişme trendi finans trendinin üstünde bir yükselme eğilimi göstermektedir. Yalnızca 1974 ve 78 yıllarında finans trendinin gelişme trendine yakınlaştığı görülür. Her iki yıl da petrol krizlerinin şokunu içeren ve özellikle bu krizlerden zarar gören AGÜ'lerin finansal problemlerin yoğunlaştığı yıllar olmuştur. Genel olarak ise II. Dünya Savaşı'nın sonundan 1970'lerin sonuna kadar olan döneme denk düşen

kapitalizmin genişleme sürecine paralel olarak, ithal ikameci politikalar ön plana çıkarılmış ve gelişme iktisadı baş tacı edilmiştir. Bu dönemin yansımaları Finance and Development dergisinde açık bir biçimde yerini almıştır (Tablo.2).

Tablo. 2 Finance and Development Dergisinde Yer Alan Makalelerin Dağılımı %

| YILLAR | FİNANS | GELİŞME |
|--------|--------|---------|
| 1970 | 42,9 | 57,1 |
| 1971 | 30,0 | 70,0 |
| 1972 | 29,6 | 70,4 |
| 1973 | 32,3 | 67,7 |
| 1974 | 48,6 | 51,4 |
| 1975 | 40,3 | 59,7 |
| 1976 | 48,6 | 51,4 |
| 1977 | 47,1 | 52,9 |
| 1978 | 48,7 | 51,3 |
| 1979 | 33,3 | 66,7 |
| 1980 | 47,2 | 52,8 |
| 1981 | 56,3 | 43,7 |
| 1982 | 58,3 | 41,7 |
| 1983 | 52,1 | 47,9 |
| 1984 | 53,2 | 46,8 |
| 1985 | 60,4 | 39,6 |
| 1986 | 75,0 | 25,0 |
| 1987 | 70,0 | 30,0 |
| 1988 | 61,1 | 38,9 |
| 1989 | 70,2 | 29,8 |
| 1990 | 53,0 | 47,0 |
| 1991 | 49,1 | 50,9 |
| 1992 | 52,6 | 47,4 |
| 1993 | 56,15 | 43,85 |
| 1994 | 65,0 | 35,0 |
| 1995 | 100 | 0,00 |
| 1996 | 75,0 | 25,0 |
| 1997 | 82,1 | 17,9 |

Kaynak: **Finance and Development** 1970-1997 tüm sayıları.

1980 sonrasında finans trendi, gelişme trendinin üzerine çıkmakta ve 1991'deki yakınlaşma haricinde, özellikle de bu yıldan itibaren keskin bir biçimde yükselme eğilimine girdiği görülmektedir. 1980'lerde başlayan ve 1990'ların birinci yarısında keskinleşen bu trend, sistemde kar oranlarında düşme biçiminde yaşanan krizlerin AGÜ'lere yansıtılmasına yönelik IMF ve Dünya Bankası politikalarının iz düşümü niteliğindedir. Gelişmiş ülkelerin kar oranlarını yükseltmek amacıyla AGÜ'leri uluslararası işbölümünün bir parçası olarak görmeye başladığı bu dönemde, dışa açık liberal politikaların dayatılmaya başlaması söz konusudur. Bu politikalarla; üçüncü dünyaya özellikle teknolojisi standartlaşmış ve emek yoğun ürünlerin sanayileşme adına dayatıldığı, gelişmiş ülkelerin bu ürünleri düşük maliyetle ithal edip, kar oranlarını yükseltebilecekleri bir senaryo tasarlanmıştır. Özellikle Gelişme İktisadi'nin çöküşünün bu döneme denk düşmesi tesadüf değildir. 1980 sonrası dönemde 1991 yılındaki trendlerin yakınlaşması olgusunun altında ise şu yatmaktadır: Dünya Bankası bir yandan dağılan Doğu Bloğu ülkeleri için yapısal uyum programları üretirken, diğer yandan da üçüncü dünyanın fakirliği ve çevre sorunlarıyla ilgilenir olmuş ve bunun yansımaları dergide yerini almıştır.

1991 yılından sonra finans trendinin dramatik bir biçimde gelişme trendinden koparak yükselme eğilimine girdiği görülmektedir. Bu trendin oluşumunda; özellikle yaşanan krizin finansal kesime yansımalarının ve dolayısıyla salınımı gittikçe sıklaşan para ve finans krizlerinin payı büyük olmuştur. 1980'lerin sonundan itibaren özellikle enformasyon-telekomünikasyon teknolojilerinde yaşanan teknolojik gelişmeler, GATT anlaşmasındaki bazı yenilikler, finans sektörünün büyümesi, dünya ekonomisinin küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Bu dönemde özellikle mal akımlarının önündeki engellerin yanı sıra, para ve sermaye önündeki engeller de ortadan kalkmaya başlamıştır. Enformasyon teknolojisindeki önemli gelişmeler sonucunda şirketlerin uluslararası finans piyasalarından rahatlıkla fon alım-satımında bulunabilmesi olanağı artmış ve 1990'larda finans piyasalarında iktisadi kriterlere göre hareket etmeyen fonların miktarı çok önemli boyutlara ulaşmıştır. Özellikle bu dönemde finans sektöründeki karlılık, üretken yatırımların karlılığının üstüne çıkmış ve finans kesiminde salınımları gittikçe sıklaşan krizler artış eğilimine girmiştir. IMF'in yeni rolü ise bu dengesizlikleri mümkün olduğu kadar düzenlemek ve üçüncü dünyaya da bu krizleri yayarak, krizden kaynaklanan gelişmiş ülkelere yönelik olumsuz etkileri en aza indirmektir. Nitekim Finance and Development Dergisi içerik analizi de bunu destekler niteliktedir. Finans trendinin gelişme trendi üzerinde keskin bir biçimde yükseldiği 1991 sonrası dönemde, derginin isminde de Finans kelimesini ön plana çıkararak düzenlemelere gidilmiştir. Finance and Development önceden aynı karakterdeki harflerle yazılırken yeni isim de **Finance** koyu yazılarak derginin eğilimi netleştirilmiştir.

Finance and Development Dergisi'nin içerik analizi aynı zamanda, ikiz kuruluş olan IMF ve Dünya Bankası'nın dünya ekonomisi üzerindeki etkinliklerinin dönüşümüne de işaret etmektedir. Finans trendinin gelişme trendinin üstünde hızla yükseldiği 1980 sonrası dönem ve aradaki makasın açıldığı 1991 sonrası dönemde, kendi ideolojileri doğrultusunda üçüncü dünyaya sanayileşmeye yönelik projeleri öneren Dünya Bankası'nın, IMF önünde açık bir biçimde

etkinlik kaybına uğraması söz konusudur. Bu dönemde aynı zamanda Banka'nın sanayileşme temelli iktisadi gelişme yaklaşımı yerini daha çok üçüncü dünyanın fakirlik sorunlarına ağırlık veren ve çevre ekonomisi temelli bir yaklaşıma bırakmıştır.

SONUÇ YERİNE

Bu çalışmada dünya ekonomisindeki krizlere bir başka boyuttan bakılmaya çalışılmıştır. Bu boyut; sisteme yönelik problemlerin çözümünde önemli roller oynayan ikiz kuruluşlar IMF ve Dünya Bankası'nın, kriz dönemlerinde dayattığı iktisat politikalarının, ortak yayın organları olan "Finance and Development" Dergisi'nde nasıl yansıdığı ile ilgilidir. Bu bağlamda, 1970-97 dönemi için Dergi'nin içerik analizi yapılmıştır. Dergi'de yayınlanan makalelerin Gelişme ve Finans ana başlıkları altında sınıflandırıldığı bu analiz sonucunda, gelişme ve finans trendleri elde edilmiştir.

Dergi'de yayınlanan gelişme ve finans içerikli makalelerin oransal dağılımını gösteren bu trendler yardımıyla, kriz dönemlerinde bu iki kuruluşun ne tür politikalar uygulamayı hedefledikleri, dergiye yansıyan makalelerin niteliğinden hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, Dergi'de yazılan makalelerin oransal değişim trendleri ile, IMF ve Dünya Bankası'nın kriz dönemlerinde dayattığı politikaların örtüştüğü belirlenmiştir. Bu örtüşme bir yandan Gelişme İktisadi'nin çöküşü sürecini de içine almakta, diğer yandan da Dünya Bankası ve IMF etkinlik dengesinin 1980'lerden itibaren IMF lehine bozulmaya başladığını gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

Alpar, Cem, Tuba Ogun, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar: AGÜ'ler Yönünden Değerlendirme**, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu, Yayın No. 1985-3,1985.

Bahçekapılı, Cengiz, “Küreselleşme Bölgeselleşmeyi Geride Bıraktı”, **İktisat Dergisi**, Yıl.30, Sayı..350, Temmuz, 1994.

Başkaya, Fikret, **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, Ankara: İmge Yayınları, 1994.

Demirer, Temel, **Gericilik Döneminde Dünya ve Türkiye**, İstanbul: Sorun Yayınları, 1993.

Eğilmez, Mahfi, **IMF, Dünya Bankası ve Türkiye**, Finans Dünyası Yayınları, No.2, 1996.

Finance and Development, 1970-1997 tüm sayıları.

Gilpin, Robert, **The Political Economy of International Relations**, New Jersey: Princeton University Press, 1987.

Lindbaek, Jannik ve J.F.Rischar, “Agility in New World Economy, **Finance and Development**, Vol.31, No.3, 1994.

Payer, Cheryl, **The Debt Trap: IMF and The Third World**, Middlesex: Penguin Books, 1974.

Rosier, Bernard, **İktisadi Kriz Kuramları**, İletişim Yayınları, 1991.

Sandrom, Sven, “Poverty Reduction: Learning the Lessons of Experience, **Finance and Development**, Vol.31, No.3, September, 1994.

Soyak, Alkan, **Teknolojik Gelişme ve Özelleştirme: Telekomünikasyon Sektörü Üzerine Bir Deneme**, İstanbul: Kavram Yayınları, 1996.

Türel., Oktar, “ODTÜ İktisat Kongresi'ndeki Konuşması”, **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl. 12, Sayı 140, Kasım, 1997, ss.24-30.